

Karolina Kania

Działalność turystyczna w czasach kolonialnych i postkolonialnych w Nowej Kaledonii : tradycyjne wartości wobec rozwoju turystyki

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 16, 238-253

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Karolina Kania

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Działalność turystyczna w czasach kolonialnych i postkolonialnych w Nowej Kaledonii Tradycyjne wartości wobec rozwoju turystyki

**The tourism activities in the colonial and post-colonial period
in New Caledonia. Traditional values and the development of tourism**

Abstract: New Caledonia, located in the South Pacific, from 1853 remains under the authority of the French government. Although the economy of this territory is mainly based on the extraction of nickel, in the case of the Isle of Pines tourism plays a key role. Contemporary issues related to the development of the tourism industry on the island have to be referred to the very peculiar political, social and cultural context. In the article the author describes various aspects of the tourism activities in New Caledonia and analyzes the socio-political local situation in the context of custom and customary law.

Key words: social and cultural relations, tourism, politics, colonialism, New Caledonia

Słowa kluczowe: relacje społeczno-kulturowe, turystyka, polityka, kolonializm, Nowa Kaledonia

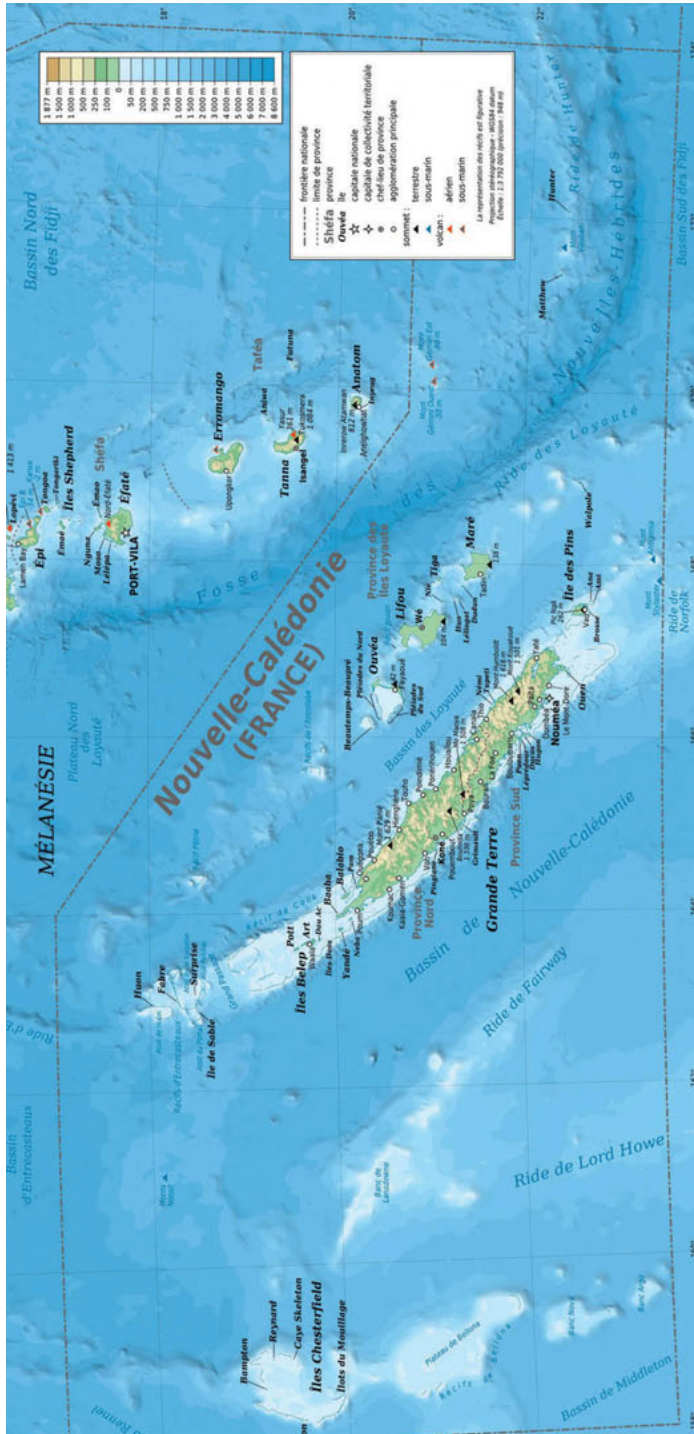
Wyspy tropikalne, chociaż długo znajdowały się na marginesie zainteresowań polskich badaczy, przyciągają coraz większą uwagę ze względu na swoją specyfikę przyrodniczą, gospodarczą, społeczną i kulturową, a także rosnące znaczenie turystyczne. Globalny rozwój tego sektora usług i jego wpływ na wiele aspektów życia codziennego ludzi na całym świecie, zarówno turystów, jak i członków społeczności przez nich odwiedzanych, sprawia, że kwestie społeczno-kulturowe związane z rozwojem turystyki wymagają większej uwagi i głębszej analizy.

Turystyka charakteryzuje się niezwykle różnorodnością form oraz dynamicznymi zmianami. Rozwojowi przemysłu turystycznego, zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym, towarzyszą dyskursy polityczne i ideologiczne, które określają jego kierunek i kształt. Nie inaczej jest w przypadku wysp archipelagu Nowej Kaledonii, jednej z trzynastu francuskich posiadłości pozaeuropejskich. Współczesne zagadnienia związane z rozwojem turystyki na kaledońskich wyspach należy odnieść do szczególnego kontekstu politycznego, społecznego i kulturowego. Kwestie takie, jak walka Kanaków o niepodległość, przywiązanie do tradycji i zwyczajów wynikających z prawa zwyczajowego, postępująca dekolonizacja archipelagu, należy rozpatrywać w szerszym kontekście sytuacji kolonialnej i postkolonialnej.

W niniejszym artykule, odnosząc się do badań terenowych przeprowadzonych w Nowej Kaledonii jesienią 2014 roku, przedstawiam społeczne, polityczne i kulturowe aspekty rozwoju turystyki w Nowej Kaledonii, a w szczególności na Île des Pins.

Nowa Kaledonia dawniej i dziś

Nowa Kaledonia (fr. Nouvelle-Calédonie), położona na wschód od Australii, składa się z głównej wyspy, zwanej Grande Terre, i wielu archipelagów, z których zamieszkane są: wyspy Belep – na północy, Wyspy Lojalności (fr. Îles de Loyauté) – na wschodzie i Île des Pins – na południu. Geograficznie, etnicznie i językowo Nowa Kaledonia jest częścią Melanezji. Pierwsi mieszkańcy pojawili się na wyspach już około 3000 roku p.n.e. Europejczycy przybyli tu w 1774 roku, kiedy ekspedycja kierowana przez Jamesa Cooka dopłynęła do Nowej Kaledonii. W pierwszej połowie XIX wieku wyspami południowego Pacyfiku zaczęli interesować się misjonarze, zarówno katolicy, jak i protestanci, oraz poszukiwacze drzewa sandałowego. Kiedy w 1853 roku admirał Auguste Febvrier-Despointes wziął w posiadanie archipelag Nowej Kaledonii w imieniu Francji i Napoleona III, wyspy weszły w skład francuskiego imperium kolonialnego.

II. 1. Archipelag Nowej Kaledonii (oprac. E. Gaba „Sting”)

Źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1f/New_Caledonia_and_Vanuatu_bathymetric_and_topographic_map-fr.jpg [data dostepu: 13.12.2015].

Francuscy kolonizatorzy postanowili podporządkować sobie wyspy poprzez zasiedlenie, czyli sprowadzenie osadników będących rdzennymi Francuzami, w celu ustanowienia trwałego i niezależnego zwierzchnictwa oraz zrekonstruowania społeczeństwa według nowego porządku¹. Cechy charakterystyczne wysp archipelagu, takie jak oddalenie, izolacja, bariera koralowa, zasoby rolne, wreszcie zdrowy klimat, były korzystne z punktu widzenia administratorów epoki kolonializmu. Współcześnie te same cechy świadczą o potencjale turystycznym tego miejsca.

Obecność kolonizatorów dała się we znaki Kanakom, czyli ludności autochtonicznej, którzy byli zamykani w rezerwach i od 1887 roku podlegali tzw. Kodeksowi tubylczemu². Zgodnie z przepisami zawartymi w Kodeksie, Kanakowie nie mieli praw cywilnych, podlegali jedynie prawu zwyczajowemu. Ponadto musieli odprowadzać podatki oraz pracować na rzecz kolonizatorów. Sytuacja zmieniła się dopiero w 1946 roku, kiedy Nowa Kaledonia uzyskała status terytorium zamorskiego, a autochtoni stali się obywatelami Francji. Jak zauważył Tadeusz Olszewski, fala ruchów niepodległościowych po drugiej wojnie światowej dotarła do Oceanii znacznie później niż do innych części świata. Dziś już tylko nieznaczną część ogromnej liczby wysp Pacyfiku znajduje się nadal pod kontrolą państw kolonialnych. Ich ustroje społeczno-polityczne kształtują się pod silnym wpływem tradycji, w dużej mierze zdeterminowanej długotrwałą historią zależności kolonialnej³. W Nowej Kaledonii dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku zaczęły powstawać ruchy związane z odrodzeniem kulturowym, głoszące ideologie nacjonalistyczne. Ich liderem został Jean-Marie Tjibaou, który zaangażował się politycznie, walcząc o niepodległość swojego kraju⁴. Działania mające na celu uzyskanie suwerenności przez Nową Kaledonię doprowadziły do licznych spięć z Francją. W następnym dziesięcioleciu doszło do brutalnych starć pomiędzy niepodległościowcami a antyniepodległościowcami. Na wyspie Ouvéa miały miejsce zamieszki, w czasie których zginęło kilkanaście osób. W wyniku konfliktu, w 1988 roku podpisano porozumienia w Matignon, decydując o przesunięciu o dziesięć lat kwestii referendum nad przyszłym statusem politycznym terytorium. Natomiast w 1998 roku zostało podpisane porozumienie w Numei, w którym założono rozwijanie autonomii terytorium kaledońskiego i przeprowadzenie wspomnianego referendum między 2014 i 2018 rokiem. Powszechne głosowanie jeszcze się nie odbyło i wyspy Nowej Kaledonii do dziś pozostają

¹ I. MERLE: *Expériences coloniales. La Nouvelle-Calédonie (1853–1920)*. Paris 1995, s. 45–64.

² Kodeks tubylczy został nałożony przez francuski rząd na ludność autochtoniczną francuskich kolonii. W Nowej Kaledonii w dekrete tym zostały zdefiniowane obowiązki Melanezyjczyków jako „poddanych” francuskich oraz kary administracyjne, które mieliby ponieść, łamiąc przepisy zawarte w Kodeksie. W Nowej Kaledonii Kodeks tubylczy obowiązywał do 1946 roku.

³ T. OLSZEWSKI: *Geografia ekonomiczna Australii i Oceanii*. Warszawa 1988, s. 348–383.

⁴ É. WITTERSHEIM: *Des sociétés dans l'État. Anthropologie et situations postcoloniales en Mélanésie*. Montreuil 2006, s. 23–110.

pod władzą rządu francuskiego, jednak mają specyficzny status zbiorowości *sui generis*, będącej w procesie „postępującej dekolonizacji”.

W tej złożonej kaledońskiej rzeczywistości, od lat siedemdziesiątych XX wieku Kanakowie stają się mniejszością. Zgodnie ze spisem powszechnym z 2014 roku, Kanakowie stanowią tylko 39% z 268 767 mieszkańców archipelagu⁵. Isabelle Merle słusznie zauważyła, że podejmowane przez miejscowe społeczności od 1988 roku nieśmiałe wysiłki mające na celu wzajemne pojednanie nie są w stanie zniwelować starych podziałów, które nadal ujawniają się w kaledońskim społeczeństwie. Społeczeństwie, któremu nie udaje się stworzyć jedności wokół wspólnych punktów odniesienia, na podstawie prawdziwie współdzielonej pamięci⁶.

Kunié Miejsce szczególne Nowej Kaledonii

W przeciwieństwie do Grande Terre, głównej wyspy archipelagu Nowej Kaledonii, którą przeznaczono jako ziemię podlegającą kolonizacji przez zasiedlenie, Île des Pins (Kunié – jak w języku lokalnym nazywana jest wyspa, a także jej mieszkańcy) przez długi czas pozostawała niemal całkowicie odizolowana od europejskich wpływów. Stanowiąc jednostkę francuskiej kolonii, wyspa podlegała jednak pośrednio administracji kolonialnej, za sprawą *Grand Chef* – Wielkiego Wodza plemion zamieszkujących wyspę – który z nią współpracował. Jak pisał Frédéric Angleviel, przez cały XIX wiek misjonarze zamieszkujący Île des Pins starali się zapobiec przejściu wyspy przez kolonizatorów.

W latach 1864–1894 na Nowej Kaledonii została założona kolonia karna, gdzie deportowano ponad 20 000 komunardów. Również Île des Pins stała się miejscem deportacji. W 1872 roku na wyspie zamieszkało 3000 komunardów⁷. Dzięki kompromisowi administracyjnemu między gubernatorem i Wielkim Wodzem więźniom oddano tylko zachodnią część wyspy. *Kunié*, autochtoni, którzy odmówili opuszczenia wyspy, musieli przenieść się na wschód, pozostawiając jedną trzecią swojego terytorium administracji kolonialnej. Taki stan obowiązywał do 1913 roku, kiedy wyspa stała się rezerwatem autochtonicznym, a tereny dawnych gmin więziennych zostały przekazane miejscowej ludności. Ten zabieg praktycznie zamknął Île des Pins dla Europejczyków⁸. Tylko półwysep w Kuto,

⁵ Recensement. ISEE (Institut de la statistique et des études économiques). <http://www.isee.nc/population/recensement> [data dostępu: 20.11.2015].

⁶ I. MERLE: *Expériences coloniales...*, s. 404.

⁷ F. ANGLEVIEL: *Le pays Kunié. Déportation, bagne et patrimoine pénitentiaire*. Numea 2014.

⁸ G. PISIER: *Kounie ou l'Île des Pins. Essai de monographie historique*. Numea 1985, s. 279.

mający 40 hektarów, pozostał w rękach administracji kolonialnej, a 25 hektarów ziemi w wiosce Vao – w rękach misjonarzy.

Do dziś Europejczycy stanowią niewielką część miejscowej populacji, jedynie 5% z 2000 mieszkańców wyspy. Współcześnie Île des Pins jest jedną z gmin Prowincji Południowej⁹, administrowanej, jak pozostałe, przez mera i wspierających go radnych. Niemniej wciąż równolegle funkcjonuje druga, plemienna instytucja – Grande Cheffrie, na której czele stoi *Grand Chef*. Co więcej od 1989 roku aż do wyborów samorządowych w 2014 roku oraz ponownie od grudnia 2015 roku ta sama osoba pełni funkcję zarówno burmistrza, jak i Wielkiego Wodza. Chodzi o Hilariona Vendégo, który jest również ważnym politycznym przywódcą głównej partii antyniepodległościowej (Rassemblement-UMP), jedną z wielkich figur z mniejszościowej grupy Kanaków opowiadającej się przeciwko odzyskaniu suwerenności przez Nową Kaledonię. Vendégo został wybrany także na senatora, w 2011 roku, i jest jednym z dwóch przedstawicieli ludności Nowej Kaledonii we francuskim senacie. Ta szczególna sytuacja polityczna, a także dotycząca prawa zwyczajowego, świadczy o specyfice środowiska, w którym – jak wspomniałam – prowadziłam badania terenowe.

Turystyka w Nowej Kaledonii

Zanim pierwsi turyści dotarli do Nowej Kaledonii, archipelag został przemierzony przez europejskich kolonizatorów, handlarzy, misjonarzy i przedstawicieli administracji. Kolonizacja na przestrzeni wieków stała się istotnym czynnikiem światowego upowszechniania się turystyki, pozwalając dzisiejszym mieszkańcom globalnej Północy wyruszyć na drugi koniec świata i odkryć terytoria byłych imperiów kolonialnych¹⁰. Wyspy tropikalne i subtropikalne stawały się coraz popularniejszym kierunkiem podróży, a rozwój transportu wpłynął na wzrost liczby turystów. Gospodarki krajów wyspiarskich z czasem uzależniły się od branży turystycznej, co silnie wpłynęło na sposób życia lokalnych społeczności. Co więcej, współcześnie turystyka odgrywa ważną rolę w integracji małych wysp tropikalnych w systemie światowym¹¹.

Chociaż działalność turystyczna w Nowej Kaledonii narodziła się w latach dwudziestych XX wieku (wtedy u brzegów wysp pojawiły się pierwsze statki wycieczkowe), to dopiero w 1980 roku można było zauważyć prawdziwy rozwój

⁹ Prowincja Południowa jest jedną z trzech prowincji Nowej Kaledonii. Pozostałe to Prowincja Północna i Prowincja Wysp Lojalności.

¹⁰ S. COUSIN, B. REAU: *Sociologie du tourisme*. Paris 2009, s. 75.

¹¹ V. DUVAT: *Mondialisation touristique et environnement dans les petites îles tropicales*. „Les Cahiers d'Outre-Mer” 2006, nr 236, s. 513.

przemysłu turystycznego. Dynamizm gospodarczy Nowej Kaledonii jest związany przede wszystkim z bogactwem jej ziem w złoża naturalne, znajduje się tu bowiem około 20%–30% światowych zasobów niklu. Turystyka w Nowej Kaledonii, generując obecnie 4% PKB, z perspektywy ekonomicznej jest raczej aktywnością marginalną. Jednakże, zdaniem Tjibaou, turystyka jest jednym z bogactw terytorium, które mogłoby zostać wykorzystane w dywersyfikacji działalności gospodarczej archipelagu¹².

Rozwój przemysłu turystycznego na wyspach Nowej Kaledonii jest nierównomierny. Większość infrastruktury turystycznej jest skoncentrowana w obszarze stołecznego miasta Numea. W Prowincji Południowej (w której skład wchodzi Numea oraz Île des Pins) znajduje się trzy czwarte miejsc hotelowych, w tym kilka luksusowych hoteli, schronisk i kempingów na Île des Pins.

Francuskie posiadłości zamorskie odwiedza prawie dwa miliony turystów rocznie. Większość z nich to mieszkańcy Francji kontynentalnej. Tak jest również w przypadku Nowej Kaledonii, ponieważ ponad jedna czwarta przybywających tu turystów to Francuzi z metropolii. Ich główną motywacją jest odwiedzenie rodziny lub przyjaciół żyjących na wyspach Pacyfiku¹³. Drugą najliczniejszą grupę stanowią turyści z Japonii i Australii. Niemniej, porównując z inną francuską posiadłością zamorską, Polinezją Francuską, gdzie turystyka jest głównym sektorem gospodarczym, Nową Kaledonię odwiedza rocznie dwukrotnie mniej turystów. Nie ma ona tej samej renomy co Tahiti i inne polinezyjskie wyspy, jednak, jak zauważył Jean-Christophe Gay, wśród Japończyków kaledoński archipelag zdobył uznanie dzięki swojemu naturalnemu charakterowi, czym różni się od innych, bardziej zurbanizowanych wysp (np. Hawajów)¹⁴.

Île des Pins odgrywa ważną rolę w rozwoju turystyki, w skali lokalnej oraz całego terytorium. Dynamikę tej wyspy warunkuje specyficzny kontekst społeczno-polityczny – w Prowincji Południowej przeważają biali mieszkańcy o poglądach antyniepodległościowych. Jednakże, jak już wspominałam, Kunié zamieszkują głównie Kanakowie, reprezentowani przez Wielkiego Wodza, mera i senatora, Hilariona Vendégou, który jest przeciwny uzyskaniu przez archipelag niepodległości. Jako że Île des Pins, po Numei, jest najważniejszym obszarem turystycznym Nowej Kaledonii, warto przyrzeć się bliżej rozwojowi przemysłu turystycznego na tej tropikalnej wyspie.

¹² J.-M. TJIBAOU: *La présence Kanak*. Paris 1996, s. 143.

¹³ J.-Ch. GAY: *Les cocotiers de la France. Tourismes en outre-mer*. Paris 2009, s. 33–36.

¹⁴ *Ibidem*, s. 66.

Fot. 1. Tradycyjna piroga w zatoce Saint-Joseph (fot. K. Kania, wrzesień 2014)

Fot. 2. Na odległość. Miejscowi tancerze oraz australijscy turyści, pasażerowie statku wycieczkowego, zatoka Kuto (fot. K. Kania, marzec 2014)

Turystyka na Île des Pins

Chociaż od lat siedemdziesiątych XX wieku gospodarka Nowej Kaledonii opiera się na wydobyciu niklu, to w przypadku Île des Pins kluczową rolę odgrywa turystyka. Potencjał turystyczny wyspy został dostrzeżony stosunkowo wcześnie, bo już w 1901 roku Anglik George Griffith, jako pierwszy, opisał jej walory w swojej książce *In an unknown prison land*¹⁵. Następnie, w 1910 roku, Jean Carol prognozował, że wyspa zapewne stanie się rodzajem lazuruowego wybrzeża Pacyfiku, celem urlopowych wyjazdów bogatych Australijczyków. Z kolei Senator Cornet zapisał w 1913 roku w kronikach kolonialnych, że może być ona dla Australii tym, czym Karaiby są dla Stanów Zjednoczonych¹⁶. Potencjał turystyczny Île des Pins został zauważony na długo przed rozwojem bardzo ważnej obecnie dla mieszkańców wyspy dziedziny gospodarki. Aż do 1950 roku, ze względu na brak regularnych połączeń komunikacyjnych, wyspę rzadko odwiedzali turyści, dopływający na statkach wycieczkowych. Te pierwsze wizyty nie pozostały niezauważone przez lokalną społeczność, która wciąż była bardzo odizolowana i nieprzychylna rozwojowi turystyki. Wraz z upływem czasu i rozwojem infrastruktury hotelowej liczba obcokrajowców odwiedzających wyspę wzrosła. Rozwój transportu morskiego i lotniczego umożliwił większej liczbie turystów wybór Kunié jako miejsce wypoczynku.

Pierwsze ośrodki noclegowe na Île des Pins otwarto w 1956 roku, w czasie gdy turystyka na wyspach archipelagu była rozwinięta w niewielkim stopniu. Informacje dotyczące pierwszych docierających tu turystów można znaleźć w archiwalnych dokumentach żandarmów żyjących w wiosce Kuto. W kwartalnych raportach dotyczących „mentalności mieszkańców rejonu” została odnotowana liczba osób, które odwiedziły wyspę¹⁷. Począwszy od pierwszego kwartału 1956 roku, w którym na Île des Pins pojawiło się 74 europejskich turystów, można oszacować wzrost liczby odwiedzających. W raporcie rocznym z 1960 roku, przygotowanym przez żandarma Brugere, czytamy: „Turystyka rozwija się dynamicznie na Île des Pins. Około 150 osób każdego miesiąca jest zakwaterowanych w hotelu Relais de Kanuméra. Do tej liczby należy dodać wiele osób uprawiających kemping na plażach Kuto. Île des Pins jest co raz bliżej stania się przedmieściami Numei”¹⁸. Już pod koniec lat sześćdziesiątych, kiedy baza noclegowa umożliwiała pobyt na wyspie ponad 100 turystów jednocześnie (w 1966 roku

¹⁵ G. GRIFFITH: *In an Unknown Prison Land. An Account of Convicts and Colonists in New Caledonia with Jottings Out and Home*. London 1901.

¹⁶ G. PISIER: *Kounie...*, s. 330.

¹⁷ Service des Archives de la Nouvelle-Calédonie (SANC), dok. 37W528-37W531, 37W404-37W409.

¹⁸ Rapport Annuel de l'année 1960. Oprac. BRUGERE [żandarm]. SANC, dok. 37W405. Tłumaczenie własne.

na Île des Pins w celach turystycznych przybyło 1536 osób, w 1967 roku – 3299 osób, w 1968 roku – 3642 osoby)¹⁹, *Kunié* byli absolutnie przeciwni rozwojowi masowej turystyki. Dlatego przemysł turystyczny na wyspie rozwijał się we własnym tempie, zgodnie z rytmem życia lokalnej społeczności.

W latach 1970–1990 kilka ośrodków wypoczynkowych zostało zbudowanych przez mieszkańców Île des Pins, co wskazywało na rosnące zapotrzebowanie wynikające z coraz większej liczby turystów odwiedzających wyspę. Rozwój infrastruktury hotelowej dał lokalnej społeczności możliwość brania aktywnego udziału w rozwoju branży turystycznej, nie tylko dzięki pracy podejmowanej w powstałych ośrodkach, ale także poprzez udział w pracach budowlanych czy sprzedaż ryb do hotelowych restauracji.

Rozwój działalności turystycznej leży obecnie w centrum zainteresowania mieszkańców Île des Pins, ze względów zarówno ekonomicznych, ekologicznych, jak i społecznych. Ponieważ gospodarka wyspy opiera się głównie na wpływach z turystyki, stanowi ona niezmiernie ważną gałąź lokalnego przemysłu. *Kunié*, przyzwyczajeni od sześćdziesięciu lat do kontaktów z zagranicznymi gośćmi, zdają sobie sprawę z wpływu, jaki rozwój turystyki miał na wyspę i jej mieszkańców. Ci z nich, którzy pracują w sektorze usług, dostosowują się do potrzeb turystów i oferują gościom wiele atrakcji. Obcokrajowcy zazwyczaj zostają na wyspie od jednego dnia do tygodnia. Mogą wybierać między odpoczynkiem na plaży i kąpielą w morzu a bardziej wyszukаныmi aktywnościami. Mieszkańcy wyspy proponują odwiedzającym rejsy tradycyjnymi pirogami, dawniej wykorzystywanymi przez rybaków. Turyści mają również możliwość spędzenia dnia na jednej z okolicznych bezludnych wysepek. Z kolei miłośnicy nurkowania chętnie odwiedzają *Kunie Scuba Centre*, jeden z pierwszych ośrodków nurkowania w Nowej Kaledonii, otwarty w 1974 roku, który pozwala poznać sekrety Morza Koralowego zarówno początkującym, jak i doświadczonym nurkom. Ci, którzy chcą odkryć naturalną stronę Île des Pins, mogą wspiąć się na *Pic Nga* (262 m n.p.m.), najwyższy szczyt wyspy, z którego roztacza się rozległy widok na okolicę. Przedstawiciele społeczności lokalnej proponują turystom zwiedzanie wyspy z przewodnikiem, jednak nie jest też trudne odkrywanie okolicy na własną rękę, bowiem w hotelach i schroniskach można wynająć samochód, skuter lub rower. Na wyspie są również pozostałości byłej kolonii karnej, takie jak cmentarz, wieża ciśnień, więzienia czy siedziba policji – historyczne ślady po komunardach deportowanych na Île des Pins.

Inną formą aktywności turystycznej – istotną z punktu widzenia lokalnej społeczności – są rejsy statkami wycieczkowymi, które przyplývają do brzegów Île des Pins. Od czerpiących profity z takiej działalności wymagają one początkowo

¹⁹ Le Rapport Annuel de l'année 1968. Oprac. RUBAT [żandarm]. Tabela n°8. SANC, dok. 37W407.

niewielkiej inwestycji, natomiast dają znaczące zyski²⁰. Podczas mojego pobytu na wyspie miałam kilka razy okazję obserwować przybycie statków wycieczkowych. Udało mi się nawiązać kontakt z osobami odpowiedzialnymi za organizację przyjęcia pasażerów, a także oferującymi turystom różne atrakcje (przewodnicy, muzycy i tancerze), jak również z samymi turystami.

Pierwsze rejsy do Nowej Kaledonii odbyły się w 1920 roku, jednak dopiero w maju 1984 roku Fairstar, pierwszy australijski statek, dopłynął do Île des Pins. W lipcu 2014 roku, na kilka tygodni przed moim przybyciem, *Kunié* właśnie obchodzili trzydziestolecie tego wydarzenia. Obecnie, kiedy do wyspy dopływa ponad 100 statków rejsowych rocznie, przybycie wycieczkowiczów jest częścią codziennego życia *Kunié* i stanowi ważne źródło dochodu społeczności zaangażowanej w organizację pobytu turystów. Co więcej, każdy statek zawijający do portu uiszcza opłatę portową. Pieniądze są rozdzielane pomiędzy członków plemion, którzy uczestniczą w przyjmowaniu pasażerów. W ten sposób pieniądze trafiają bezpośrednio do przedstawicieli lokalnej społeczności, bez pośrednictwa osób trzecich. Turystyka rejsowa daje mieszkańcom możliwość wykorzystania potencjału Île des Pins. Jak wspomniał Vendégou, krótki czas pobytu wycieczkowiczów na wyspie (około sześciu godzin w ciągu dnia) jest korzystny z punktu widzenia jej mieszkańców, którzy po odpłynięciu turystów mogą żyć własnym rytmem, niepoddyktowanym obecnością zagranicznych gości.

Rola zwyczaju i prawa zwyczajowego w działalności turystycznej

Chociaż dzisiaj *Kunié* są bardziej otwarci na kontakty z turystami z zagranicy, to wciąż jest dla nich ważne, aby przyjezdni przestrzegali zaleceń Wielkiego Wodza. „Dziki” kemping na plażach jest zabroniony, podobnie jak nudyzm i publiczne przebywanie topless. Strój plażowy nie jest tolerowany na drogach, w wiosce oraz kościele²¹. Jeśli chodzi o sporty wodne, obowiązują ograniczenia dotyczące windsurfingu, który jest dozwolony tylko w zatokach Kuto i Kanumera. Turyści muszą więc przestrzegać zasad, postępując zgodnie z przepisami i respektując lokalną kulturę. Ponadto bardzo źle postrzegane jest wchodzenie na tereny prywatne (poza wyznaczonymi ścieżkami), a także wpływanie do zatok należących do mieszkańców bez uprzedniej zgody właścicieli (dodatkowo trzeba

²⁰ P. MAZURIER: *Le tourisme en milieu tribal mélanésien. Les exemples de Lifou et de l'Île des Pins, Nouvelle-Calédonie*. Bordeaux 1996, s. 142.

²¹ Większość mieszkańców Nowej Kaledonii to chrześcijanie, głównie katolicy (tak jest również w przypadku Île des Pins), a także protestanci i zielonoświątkowcy. Społeczność indonezyjska zamieszkująca Nową Kaledonię wyznaje islam, a społeczność wietnamska – buddyzm *mahāyāna*.

wykonać gest zwyczajowy²²). Dla *Kunié*, traktujących morze jako część ich terytorium zwyczajowego, te zasady są bardzo ważne. Turyści jednak często ich nie znają, co bywa przyczyną wielu problemów i nieporozumień.

Branie pod uwagę prawa zwyczajowego w każdym zakresie działalności turystycznej oraz rozwoju tego przemysłu na wyspie jest niezwykle istotne. Zwyczaj – mający ogromne znaczenie w społeczeństwie Kanaków – jest jednocześnie kodem oralnym (zbiorem zasad, praktyk i rytuałów), melanezyjskim sposobem życia oraz gestem zwyczajowej wymiany (wymiana słów i darów). Określenie „zwyczaj” odnosi się zarówno do wiejskich praktyk, jak i do symboli narodowych, dotyczy zjawisk z kilku różnych rzeczywistości: wszystkiego, co sprzeciwia się kolonializmowi i Zachodowi, tradycyjnego porządku społecznego i politycznego, jak również lokalnej obyczajowości²³. Znaczenie tych wartości zostało podkreślone w preambule i pierwszym punkcie porozumienia z Numei z 1998 roku, które są poświęcone tożsamości Kanaków i ich szczególnemu przywiązaniu do ziemi, na którym w dużej mierze ta tożsamość została oparta²⁴.

Uznanie zwyczaju jako fundamentu społeczeństwa kaledońskiego i poszanowanie zasad określonych przez zwyczaj pozostają bardzo ważne dla Kanaków. Jak zauważył Alban Bensa, poprzez określanie stosunku do ziemi są tworzone i ukazywane tożsamości zbiorowe. Dla Kanaków przywiązanie do ziemi zajmuje istotną pozycję w hierarchii i morfologii społecznej²⁵. Można więc przypuszczać, że wywłaszczenia gruntów z okresu kolonizacji nie zostały zapomniane przez potomków rodzin, które dawniej zajmowały tereny przejęte przez kolonizatorów. Do dzisiaj miejsca te noszą nazwy związane z rodzinami, klanami i plemionami, do których tereny te niegdyś należały. Domaganie się zwrotu utraconej – na skutek wyzucia z ziemi – własności to, zdaniem Roberta J.C. Younga, typowe postkolonialne zmaganie ze skutkami jednej z najbardziej banalnych, a zarazem najważniejszych właściwości kolonialnej władzy – zawłaszczania gruntów²⁶. Jak zauważyła Isabelle Leblic, szczególne przywiązanie Kanaków do ziemi, sposób postrzegania jej, myślenia o niej sprawiają, że wspólny dialog oraz negocjacje, na wszystkich poziomach życia społecznego, są niezwykle istotne²⁷. Dotyczy to także rozwoju działalności turystycznej na ziemiach zwyczajowych.

²² Gest zwyczajowej wymiany (fr. *geste coutumier*) wykonuje się zawsze, gdy przychodzi się z wizytą, aby wyrazić respekt, szacunek i podziękować za gościnę. Tradycyjnie powinno się ofiarować kawałek materiału, pieniądze, ignamy i tytoń.

²³ Ch. HAMELIN, E. WITTERSHEIM: *Au-delà de la tradition*. W: *La tradition et l'état. Églises, pouvoirs et politiques culturelles dans le Pacifique*. W: „Cahiers du Pacifique Sud Contemporain”. Nr 2. Red. EADEM. Paris 2002, s. 12.

²⁴ Accord sur la Nouvelle-Calédonie signé à Nouméa le 5 mai 1998. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000555817> [data dostępu: 20.11.2015].

²⁵ A. BENSA: *Terre kanak. Enjeu politique d'hier et d'aujourd'hui. Esquisse d'un modèle comparatif*. „Études rurales” 1992, nr 127–128, s. 108.

²⁶ R.J.C. YOUNG: *Postkolonializm. Wprowadzenie*. Kraków 2012, s. 64–68.

²⁷ I. LEBLIC: *Les Kanak face au développement, la voie étroite*. Grenoble 1993, s. 83–85.

Île des Pins, będąc w epoce kolonialnej rezerwatem autochtonicznym, dziś składa się prawie w całości z tzw. ziem zwyczajowych, które stanowią 27% ogólnej powierzchni Nowej Kaledonii²⁸. Specyficzny status tych ziem został opisany w artykule 18 Ustawy organicznej z dnia 19 marca 1999 roku: „Ziemie zwyczajowe są niezbywalne [*inaliénables*], nieprzenoszalne [*incessibles*], nieodwołalne [*incommutables*] i nieuchwytnie [*insaisissables*]”. Ziemie te, podlegając prawu zwyczajowemu, nie są objęte powszechnym prawem własności ani zasadami planowania przestrzennego. Ta tzw. zasada „4 n” (fr. *la règle „des 4 n”*) sprowadza się do tego, że w przypadku ziem zwyczajowych właściciel nie może się zmienić z jakiegokolwiek powodu, ani w wyniku dobrowolnej decyzji (sprzedaż, zamiana, darowizna), ani w rezultacie działań odgórnych (zajęcie, nakaz administracyjny). Ziemie takie można natomiast wynająć. Ta specyfika prawna ma oczywiście wpływ na możliwości inwestowania na terenach o tym statusie, do tego stopnia, że przedstawiciele władz zwyczajowych oraz społeczności lokalnej mają realny wpływ na decyzje podejmowane w sprawie każdej inwestycji budowlanej. W ten sposób właściciele ziem, na których powstają ośrodki turystyczne finansowane przez zagranicznych inwestorów, w dużym stopniu decydują o ich funkcjonowaniu. Od początku rozwoju działalności turystycznej na wyspie opinia lokalnych autorytetów oraz miejscowej ludności jest zatem kluczowym elementem realizacji każdego projektu. Rozwój i kształt turystyki na wyspie jest rezultatem ciągłych negocjacji między ludźmi i instytucjami zaangażowanymi w tę branżę gospodarki, na poziomie zarówno lokalnym, regionalnym, jak i międzynarodowym.

Zakończenie

Analiza aspektu historycznego Nowej Kaledonii, a w szczególności Île des Pins, pozwala zauważyć, że Kunié wpisuje się w specyficzny kontekst społeczno-polityczny oraz kulturowy całego archipelagu. Rozwój turystyki na wyspie ściśle wiąże się z ogólnymi trendami dotyczącymi tej działalności w Nowej Kaledonii – Île des Pins wyznacza ich główny kierunek. Turystyka hotelowa nie jest jednak jedyną działalnością podejmowaną przez mieszkańców wyspy, bardzo ważną rolę odgrywa również współpraca z organizatorami wycieczek statkami rejsowymi. Zaangażowanie w rozbudowę sektora usług turystycznych stało się dla członków społeczności lokalnej wspólnym narzędziem rozwoju. Niemniej, ważne jest respektowanie prawa zwyczajowego i konsekwencji z niego wynikających.

²⁸ *Enjeux et défis de l'aménagement des terres coutumières*. ADRAF (Agence de développement rural et d'aménagement foncier) http://www.adraf.nc/index.php?option=com_content&view=article&id=18:enjeux-et-defis-de-lamenagement-des-terres-coutumières&catid=13:dossiers&Itemid=61 [data dostępu: 20.11.2015].

Analizując sytuację w branży turystycznej na Île des Pins, można odnieść się do dwóch terminów: *linkage* – określa konsekwencje pojawienia się turystów dla życia mieszkańców w postaci nowych źródeł zarobku, w tym przypadku przemysł turystyczny włącza w proces lokalną społeczność; oraz *leakage* – odnosi się do sytuacji, w których środki finansowe „pozostawione” przez turystów trafiają z powrotem do krajów, z których ci przyjechali. Chociaż członkowie społeczności *Kunié* są mocno zaangażowani w rozwój turystyki na wyspie, trzema głównymi graczami w branży są: linie lotnicze, biura podróży i hotele, które częściowo pozostają poza kontrolą Kanaków. Dwa pierwsze obszary działalności niemal w całości znajdują się w rękach zagranicznych właścicieli i to do nich należą zyski. Pieniądze wyciekają także na inne sposoby, na przykład za sprawą importu towarów, na które zapotrzebowanie zgłosili turyści, a także poprzez wynagrodzenia i podatki płacone poza miejscowością wypoczynkową. Do największego wycieku dochodzi w przypadku pobytów *all-inclusive*²⁹. Jak zauważył Daniel Merelle, szef sektora hotelarskiego w Prowincji Południowej, „Wyspa rozwija się powoli. Zobaczymy, jak będzie w przyszłości. Są jeszcze rzeczy do zrobienia. Inna sprawa, że jest to wyspa, która chce się uchronić przed masową turystyką, czyli nie będą tu powstawały nowe konstrukcje. Niemniej do wyspy dopływają setki statków wycieczkowych rocznie. To wszystko nie jest zbyt spójne, no ale cóż”³⁰. Z jednej zatem strony mieszkańcy Île des Pins bronią się przed turystyką masową, z drugiej jednak pozwalają kilku tysiącom wycieczkowiczów tygodniowo penetrować wyspę, co niewątpliwie przynosi społeczności lokalnej duże zyski ekonomiczne, chociaż ma negatywny wpływ na środowisko.

Tjibaou w 1980 roku podkreślił, że program polityczny prawdziwej dekolonizacji zakłada obowiązek przemyślenia statusu mieszkańców Nowej Kaledonii i ich mienia, statusu i praw kultur czy wreszcie stanu i rozwoju bogactwa terytorium³¹. Istotna staje się więc kwestia dotycząca roli turystyki w rozwoju gospodarczym i społecznym Nowej Kaledonii oraz jej związku z tożsamością Kanaków. Jak spostrzegł Krzysztof Przeclawski, odnosząc się do teorii społecznej dezorganizacji i reorganizacji Williama J. Thomasa i Floriana Znanieckiego, „można postawić pytanie, czy turystyka nie wprowadza w pierwszym okresie pewnej dezorganizacji w społecznościach odwiedzanych i czy następnie nie dokonuje się w nich proces reorganizacji polegający na włączeniu obecności turystów jako trwałego już elementu systemu?”³². Rozwój turystyki na Île des Pins ma duży wpływ na zmianę stylu życia lokalnej społeczności, która jest konfrontowana z różnymi systemami wartości. Z jednej strony tradycyjne wartości i zwyczaje są dla *Kunié* nadal bardzo ważne i szanowane przez nich w codziennym życiu.

²⁹ J. DIELEMANS: *Witajcie w raju. Reportaże o przemyśle turystycznym*. Wołowiec 2011, s. 90.

³⁰ Rozmowę z Danielem Merelle przeprowadziłam 12 września 2014 w wiosce Kuto. Tłumaczenie własne.

³¹ J.-M. TJIBAOU: *La présence Kanak...*, s. 89–90.

³² K. PRZECLAWSKI: *Turystyka a świat współczesny*. Warszawa 1994, s. 19.

Z drugiej strony – mając do czynienia ze zjawiskiem globalizacji i ponowoczesną rzeczywistością nieuporządkowanego, zindywidualizowanego świata konsumpcjonizmu³³ – mieszkańcy Île des Pins dążą do znalezienia równowagi pomiędzy swoimi tradycjami oraz rozwojem działalności turystycznej, która staje się w ten sposób czynnikiem dialogu, porozumienia i współpracy.

Bibliografia

Literatura zwarta

- Accord sur la Nouvelle-Calédonie signé à Nouméa le 5 mai 1998. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000555817> [data dostępu: 20.11.2015].
- ANGLEVIEL F.: *Le pays Kunie. Déportation, bagne et patrimoine pénitentiaire*. Numea 2014.
- BAUMAN Z.: *Globalizacja*. Warszawa 2000.
- COUSIN S., REAU B.: *Sociologie du tourisme*. Paris 2009.
- DIELEMANS J.: *Witajcie w raju. Reportaże o przemyśle turystycznym*. Wołowiec 2011.
- GAY J.-Ch.: *Les cocotiers de la France. Tourismes en outre-mer*. Paris 2009.
- GRIFFITH G.: *In an Unknown Prison Land. An Account of Convicts and Colonists in New Caledonia with Jottings Out and Home*. London 1901.
- HAMELIN Ch., WITTERSHEIM E.: *Au-delà de la tradition*. W: *La tradition et l'état. Églises, pouvoirs et politiques culturelles dans le Pacifique*. W: „Cahiers du Pacifique Sud Contemporain”. Nr 2. Red. EADEM. Paris 2002, s. 11–23.
- LEBLIC I.: *Les Kanak face au développement, la voie étroite*. Grenoble 1993.
- MAZURIER P.: *Le tourisme en milieu tribal mélanésien. Les exemples de Lifou et de l'Île des Pins, Nouvelle-Calédonie*. Bordeaux 1996.
- MERLE I.: *Expériences coloniales. La Nouvelle-Calédonie (1853–1920)*. Paris 1995.
- OLSZEWSKI T.: *Geografia ekonomiczna Australii i Oceanii*. Warszawa 1988.
- PISIER G.: *Kounie ou l'Île des Pins. Essai de monographie historique*. Numea 1985.
- PRZECŁAWSKI K.: *Turystyka a świat współczesny*. Warszawa 1994.
- TJIBAOU J.-M.: *La présence Kanak*. Paris 1996.
- WITTERSHEIM É.: *Des sociétés dans l'État. Anthropologie et situations postcoloniales en Mélanésie*. Montreuil 2006.
- YOUNG R.J.C.: *Postkolonializm. Wprowadzenie*. Kraków 2012.

Czasopiśmiennictwo

- BENSA A.: *Terre kanak. Enjeu politique d'hier et d'aujourd'hui. Esquisse d'un modèle comparatif*. „Études rurales” 1992, nr 127–128, s. 107–131.
- DUVAT V.: *Mondialisation touristique et environnement dans les petites îles tropicales*. „Les Cahiers d'Outre-Mer” 2006, nr 236, s. 513–539.

³³ Z. BAUMAN: *Globalizacja*. Warszawa 2000, s. 119–120.

Źródła internetowe

Enjeux et défis de l'aménagement des terres coutumières. ADRAF (Agence de développement rural et d'aménagement foncier). http://www.adraf.nc/index.php?option=com_content&view=article&id=18:enjeux-et-defis-de-lamenagement-des-tc&catid=13:dossiers&Itemid=61 [data dostępu: 20.11.2015].

Recensement. ISEE – Institut de la statistique et des études économiques. <http://www.isee.nc/population/recensement> [data dostępu: 20.11.2015].

Materiały archiwalne

Service des Archives de la Nouvelle-Calédonie (SANC), dok. 37W528-37W531, 37W404-37W409. Rapport Annuel de l'année 1960. Oprac. BRUGERE [żandarm]. SANC, dok. 37W405.
Le Rapport Annuel de l'année 1968. Oprac. RUBAT [żandarm]. Tabela n°8. SANC, dok. 37W407.